

ҮНДЭСНИЙ
СТАТИСТИКИЙН ХОРОО

ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН
ХАМГААЛЛЫН ЯАМ

ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТИСТИКИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ ТООЦОХ АРГАЧЛАЛ

Улаанбаатар хот

2019 он

АГУУЛГА

Нэг. Нийтлэг үндэслэл.....	5
1.1 Зорилго, ач холбогдол	5
1.2 Хууль эрх зүйн үндэслэл	5
Хоёр. Ойлголт, тодорхойлолт	6
Тав. Ангилал	24
Зургаа. Мэдээллийн эх үүсвэр	24
Хавсралт 1. ҮНДЭСНИЙ ТООЦООНЫ СИСТЕМ БОЛОН АЖИЛЫН ХЭЛБЭР.....	25
Хавсралт 2. ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТИСТИК ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН БҮДҮҮВЧ.....	26
Хавсралт 3. ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТУС.....	27

ҮНДЭСНИЙ СТАТИСТИКИЙН ХОРООНЫ ДАРГА,
ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН САЙДЫН
ХАМТАРСАН ТУШААЛ

2019 оны 1 дүгээр
сарын 17-ны өдөр

Дугаар А/09 / А/08

Улаанбаатар
хот

Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтүүдийг
тооцох аргачлалыг шинэчлэн батлах тухай

Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөний 3.3.2 дахь зорилтын 2 дахь арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.2, Статистикийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.3.4, 12.3.7, 15 дугаар зүйлийн 15.1.1 дэх хэсэг, заалтуудыг тус тус үндэслэн ТУШААХ НЬ:

1. Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлалыг хавсралтаар шинэчлэн баталж, 2019 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдүүлсүгэй.

2. Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлалыг улсын хэмжээнд мөрдүүлж ажиллахыг Үндэсний статистикийн хорооны Хүн ам, нийгмийн статистикийн газар /А.Амарбал/, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны Хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар /Ц.Амартөгс/-т тус тус үүрэг болгосугай.

3. Энэ тушаалын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг Үндэсний статистикийн хорооны Тамгын газар /М.Цэвэгдорж/, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны Төрийн захиргааны удирдлагын газар /Ц.Нямсүрэн/-т тус тус даалгасугай.

4. Энэхүү тушаал гарсантай холбогдуулан "Хөдөлмөр эрхлэлт, ажиллах хүчний статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал батлах тухай" Үндэсний статистикийн хорооны дарга, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайдын 2009 оны 01-68/94 дугаар хамтарсан тушаалыг хүчингүй болсонд тооцсугай.

ҮНДЭСНИЙ СТАТИСТИКИЙН
ХОРООНЫ ДАРГА

А.АРИУНЗАЯА

ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН
ХАМГААЛЛЫН САЙД

С.ЧИНЗОРИГ

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

Хөдөлмөрийн статистикийн олон улсын стандартыг тогтоох механизм нь 5 жил тутам зохион байгуулж буй Хөдөлмөрийн статистикчдын олон улсын бага хурал(ХСОУБХ) юм. Сүүлийн жилүүдэд 1982 оны 13-р бага хурлаас баталсан хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн аргачлал нь дэлхий дахинд хурдацтай өөрчлөгдөж буй хөдөлмөрийн зах зээлийн өнөөгийн дүр зургийг бодит байдалд нийцүүлэн гаргаж чадахгүй, улмаар хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогод төдийлөн үр дүнтэй ашиглагдаж чадахгүй байна гэж үзсэн. Иймд Хөдөлмөрийн статистикчдын олон улсын 19-р бага хурлаар ажиллах хүч, ажилгүйдлийн түвшинг тооцоход ашиглаж байсан “Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам, хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл, бүрэн бус хөдөлмөр эрхлэлтийн үзүүлэлтүүдийг тооцох аргачлал”-ыг шинэчлэн “Ажил, хөдөлмөр эрхлэлт болон хөдөлмөрийн дутуу ашиглалт”-ын талаарх аргачлал бүхий тогтоол гаргасан. Уг шинэчлэгдсэн стандарт ойлголт, тодорхойлолтод нийцүүлэн, өөрийн орны онцлогийг тусган энэхүү аргачлалыг боловсруулав.

Улсын хэмжээнд хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн талаарх мэдээлэл гаргаж, судалгаа явуулан, холбогдох үндсэн үзүүлэлтийг тооцоход энэхүү аргачлалыг ашиглана.

1.1 Зорилго, ач холбогдол

Хөдөлмөрийн статистикийн мэдээллийг бий болгох зорилго нь хөдөлмөрийн зах зээлийн хэмжээ, бүтэц, тэдгээрт гарч буй өөрчлөлтийг тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийхэд ашигладаг тоон мэдээллийн багцыг бий болгоход оршино. Энэхүү аргачлалыг мөрдлөг болгосноор хөдөлмөрийн зах зээлийн нөхцөл байдлын талаарх илүү нарийвчилсан мэдээлэл, түүнчлэн хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтыг бүрэн харуулах статистикийн үзүүлэлтийг бий болгож, бодлого боловсруулагчдыг зохих мэдээллээр хангах юм.

1.2 Хууль эрх зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Статистикийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 6 –д “статистикийн үзүүлэлт, арга зүй нь олон улсын статистикийн стандарт, арга зүйтэй нийцсэн байх”, 12 дугаар зүйлийн 7 –д “статистикийн үзүүлэлт, аргачлалыг олон улсын ангилал, аргачлал, стандартын жишигт нийцүүлэн гаргаж мөрдүүлэх” гэж заасан, мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөний 3.3.2 дахь зорилтын 2 дахь арга хэмжээнд "Хөдөлмөр эрхлэлт, ажиллах хүчний статистик үзүүлэлтийг тооцох аргачлалыг шинэчлэх гэж тус тус заасан нь энэхүү аргачлалыг боловсруулах хууль эрх зүйн үндэслэл юм. Хөдөлмөрийн статистикчдын олон улсын 19-р бага хурлаар “Ажил, хөдөлмөр эрхлэлт болон хөдөлмөрийн дутуу ашиглалт” олон улсын статистикийн стандарт арга зүйн баримт бичгийг баталж, улс орнуудад мөрдөхийг зөвлөмж болгосон.

Хоёр. Ойлголт, тодорхойлолт

АЖИЛ, ТҮҮНИЙ ХЭЛБЭР, АЖЛЫН БАЙР

- 2.1. **Ажил** гэж аль ч нас, хүйсийн хүн амын бусдын эсвэл өөрийн хэрэглээнд зориулж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх албан ёсны болон албан бус бүхий л үйл ажиллагааг ойлгоно. Ажил гэсэн ойлголтод бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэхээс өөр үйлдэл (гуйлга гуйх, хулгай хийх), өөрийн биеийг арчлах (хувийн ариун цэвэр сахих, арьс арчилгаа хийх, өөрийгөө сувилах) болон тухайн хүний өмнөөс өөр хүн гүйцэтгэж үл чадах үйл ажиллагаа (унтах, суралцах, өөрийгөө хөгжүүлэх, амрах) хамаарахгүй (*заалт 6, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2. **Ажлын хэлбэр** гэж харилцан ялгаатай зорилгоор хийж гүйцэтгэдэг, өөр хоорондоо адилгүй олон төрлийн ажлыг үйлдвэрлэлийнх нь зориулалтаар (өөрийн эцсийн хэрэглээ болон бусдын хэрэглээнд), үйл ажиллагааных нь зорилгоос нь (цалин хөлстэй, орлого олох эсэх) хамаарч тус тусад нь хэмжихийг ойлгоно (*заалт 7, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2.1. **Өөрийн хэрэглээний үйлдвэрлэлийн ажил** гэж ихэвчлэн өөрийн эцсийн хэрэглээнд зориулсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа юм (*заалт 7a, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2.2. **Хөдөлмөр эрхлэлт** гэж цалин хөлс, орлого олох зорилгоор бусдын хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа юм. Хөдөлмөр эрхлэлт гэсэн ажлын хэлбэр нь ажиллах хүчний статистикийн хамрах хүрээг тогтооно (*заалт 7b, 11, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2.3. **Цалин хөлсгүй дадлагажих ажил** гэж ажлын байрны болон мэргэжлийн хувьд дадлага, туршлага, ур чадвар эзэмших зорилгоор цалин хөлсгүйгээр бусдын хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа юм (*заалт 7c, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2.4. **Сайн дурын ажил** гэж заавал хийж гүйцэтгэх үүрэг хүлээгээгүй ч бусдын хэрэглээнд зориулан цалин хөлс, орлого олох зорилгогүйгээр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх албадлагын бус шинжтэй үйл ажиллагаа юм (*заалт 7d, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.2.5. **Бусад ажил** гэж цалин хөлсгүй нийтийг хамарсан ажил, шүүх, түүнтэй адилтгах эрх мэдэл бүхий байгууллага, албан тушаалтны шийдвэрээр цалин хөлсгүйгээр хийж гүйцэтгэх хоригдлуудын ажил, цэрэг, цагдаагийн байгууллагаас цалин хөлсгүй гүйцэтгүүлж буй ажил (бусдад хөлсгүй хийж өгсөн албадлагын шинж чанартай ажил) юм (*заалт 8, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

- 2.3. **Ажлын байр** гэж цалин хөлс, орлого олох зорилгоор бусдын хэрэглээнд зориулан хийж гүйцэтгэх ажил, үүрэг, албан тушаалыг хэлнэ. Тэгэхээр энэ үзүүлэлт нь зөвхөн ажиллагчид буюу хөдөлмөр эрхлэлтийн ажлын хэлбэрийн хүрээний ойлголт юм. Бусад ажлын хэлбэрийн хувьд **ажлын үйл ажиллагаа** гэж үзнэ (*заалт 12.b, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.4. **Үндсэн ажлын байр** гэж тухайн хүн цалин хөлс, орлого олох зорилгоор хоёр болон түүнээс дээш ажлын байранд хөдөлмөр эрхэлж байгаа тохиолдолд тухайн хугацаанд хамгийн их цаг зарцуулсан ажил юм (*заалт 12b, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.5. **Шинэ ажлын байр** гэж үйлдвэрлэл, үйлчилгээг бий болгох болон өргөтгөх замаар эдийн засгийн нэгж дэх албан ба албан бус салбарт шинээр бий болсон ажил, үүрэг, албан тушаалыг хэлнэ. Харин ажиллагчдын шилжилт хөдөлгөөн, тухайлбал ажиллагч тэтгэвэрт гарсны дараа орных нь хүнийг авах, эхийн чөлөөтэй байгаа хүний ажлын байран дээр хүн авч ажиллуулах, орон тоо шилжих, нэгтгэн зохион байгуулах зэрэг тохиолдлыг шинэ ажлын байранд тооцохгүй.
- 2.6. **Эдийн засгийн үйл ажиллагаа** гэж зах зээлд зориулж үйлдвэрлэсэн бараа, үйлчилгээ юм. Өөрөөр хэлбэл, үндэсний тооцооны системийн хүрээнд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг зах зээлд худалдах, солилцох эсвэл өөрийн хэрэглээндээ зориулан өрхөд үйлдвэрлэж байгаа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хамруулна. Харин өөрийн хэрэглээндээ зориулсан үйлчилгээ болон бусдын хэрэгцээнд зориулсан сайн дурын үйлчилгээг хамруулахгүй.
- 2.7. **Эдийн засгийн бус үйл ажиллагаа** гэж Үндэсний тооцооны системийн хүрээнээс гаднах хүүхэд, өндөр настан асрах, гэр цэвэрлэх, хоол унд бэлтгэх зэрэг цалин хөлс, орлого олох зорилгогүйгээр өөрийн хэрэглээний болон бусдын хэрэглээнд зориулж сайн дураар хийж гүйцэтгэсэн үйлчилгээ юм.

ХӨДӨЛМӨРИЙН НАСНЫ ХҮН АМ

- 2.8. **Хөдөлмөрийн насны хүн ам** гэж 15, түүнээс дээш насны хүн амыг хэлнэ. Хөдөлмөрийн насны хүн амыг ажиллах хүч болон ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам гэж ангилна (*заалт 15, 65, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).
- 2.9. **Ажиллах хүч** гэж тухайн хугацаанд зөвхөн хөдөлмөр эрхлэлтийн ажлын хэлбэрийн хүрээнд, цалин хөлс, орлого олох зорилгоор бусдын хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэхэд хүч хөдөлмөрөө нийлүүлж байгаа ажиллагчид болон нийлүүлэхэд бэлэн байгаа ажилгүй хүн юм (*заалт 11, 16, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.10. **Ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам** гэж сургуульд суралцаж байгаа, гэрийн ажилтай, өндөр настан, өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгосон, хөгжлийн бэрхшээлтэй болон ажил хайх итгэл алдарсан зэрэг шалтгаанаар тухайн хугацаанд ажиллах хүчинд хамаарахгүй хөдөлмөрийн насны хүн амыг ойлгоно. Ажиллах хүчнээс гадуурх хүн амаас **боломжит ажиллах хүчин** (тодорхойлолт 2.16.3)-ийг тодорхойлно. Мөн ажиллах хүч болон боломжит ажиллах хүч хоёрын нийлбэрээр **өргөтгөсөн ажиллах хүч** илэрхийлэгдэнэ (заалт 16,55, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

АЖЛЫН ХЭЛБЭРҮҮД ДЭХ ХҮНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

2.11. **Өөрийн хэрэглээнд зориулж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, үйлчилгээ үзүүлдэг хүн** гэж тухайн хугацаанд ихэвчлэн өөрийн эцсийн хэрэглээндээ зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой үйл ажиллагаа эрхэлсэн хүнийг ойлгоно (заалт 22, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

2.11.1. **Өөрийн эцсийн хэрэглээ** гэдэг нь хөрөнгийн хуримтлал бий болгоход зориулан үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ эсвэл өөрийн болон өрхийн гишүүдийн, мөн өөр өрхөд амьдарч буй гэр бүлийн холбоотой (эцэг, эх, ах, дүү гэх мэт) хүмүүсийн эцсийн хэрэглээнд зориулан үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ юм (заалт 22d, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

2.12. **Цалин хөлсгүй дадлагажигч** гэж тухайн хугацаанд ажлын байран дээрээ ажил, мэргэжлийн туршлага олж авах, ур чадвар эзэмших зорилгоор бусдын хэрэглээнд зориулан, цалин хөлсгүйгээр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой үйл ажиллагаа эрхэлсэн хүнийг ойлгоно (заалт 33, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

2.12.1. **Цалин хөлсгүй** гэдэг нь хийж гүйцэтгэсэн ажил буюу ажилласан цагтаа мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр цалин хөлс авахгүй байхыг хэлнэ. Гэхдээ сургалтын тэтгэлэг болон зарим тохиолдолд мөнгөн болон мөнгөн бусаар дэмжлэг (жишээ нь хоол, унд) авдаг байж болно (заалт 33c, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

2.12.2. **Бусдын хэрэглээнд зориулж** гэдэг нь өөрийн өрх, өрхийн гишүүдэд хамааралгүй хүмүүсийн хэрэглээнд зориулж зах зээлийн болон зах зээлийн бус нэгжид хийж гүйцэтгэсэн ажил юм (заалт 33d, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1).

2.12.3. **Ажлын байран дээрх дадлага, туршлага, ур чадвар эзэмших** гэдэг нь тодорхой мэргэшил, мэргэжлийн үнэмлэх олгодог эсэхээс үл хамааран уламжлалт арга хэлбэрээр, албан болон албан бус хэлбэрээр ажлын

байран дээрээ туршлага, ур чадвараа дээшлүүлэхийг ойлгоно (*заалт 33е, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.12.4. Цалин хөлсгүй дадлагажигч гэдэгт дараах хүмүүс хамаарна (*заалт 34, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*). Үүнд:

- а. Цалин хөлсгүйгээр эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцож байгаа дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажилтан, дагалдан дадлагажигчид болон үндэсний нөхцөл байдлын дагуу хэрэгжиж байгаа хөтөлбөрт заасан бусад төрлийн ажилчид;
- б. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд зохион байгуулагдсан ур чадвар, давтан сургалтын хөтөлбөрт хамрагдан эдийн засгийн үйл ажиллагаанд цалин хөлсгүй оролцож буй хүн.

2.12.5. Цалин хөлсгүй дадлагажигч гэдэгт дараах хүмүүс хамрагдахгүй (*заалт 35, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*). Үүнд:

- а. Ажилд анхлан авахтай холбогдон, туршилтын хугацаанд ажиллаж буй хүн;
- б. Өрх, өрхийн гишүүдийнхээ эзэмшдэг зах зээлийн болон зах зээлийн бус нэгжид хөдөлмөр эрхлэх явцдаа ажлын байран дахь сургалт эсвэл амьдралын турш дахь үйл ажиллагаанаасаа туршлагажиж буй хүн;
- в. Сайн дурын ажил хийж байх үеийн ажлын чиг баримжаа олгох сургалт болон танилцуулгад хамрагдаж буй хүн;
- г. Өөрийн хэрэглээнд зориулсан үйлдвэрлэл явуулахтай холбоотой суралцаж буй хүн.

2.13. **Сайн дурын ажил хийж байгаа хүн** гэж тухайн хугацаанд заавал хийх үүрэг хүлээгээгүй, дагаж мөрдөхөөр зохицуулагдаагүй ч бусдын хэрэглээнд зориулан цалин хөлс, орлого олох зорилгогүйгээр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой үйл ажиллагаа эрхэлсэн хүнийг ойлгоно (*заалт 37, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.13.1. **Цалин хөлсгүй** гэдэг нь хийж гүйцэтгэсэн ажил буюу ажилласан цагтаа мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр цалин хөлс авахгүй байхыг ойлгоно. Гэхдээ тухайн үйл ажиллагааг явуулахтай холбоотой амьжиргааны зардал, халаасны зардал, унаа, хоол, бэлэг дурсгалын зүйл зэрэг дэмжлэг, тэтгэмжийг тухайн орон нутгийн дундаж цалин хөлсний гуравны нэгээс доош хэмжээгээр, мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр авч болно (*заалт 37b, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.13.2. **Заавал хийх үүрэг хүлээгээгүй** гэдэг нь иргэний, хууль, эрх зүйн, захиргааны зохицуулалтгүйгээр хийсэн ажил бөгөөд тэдгээр нь хамт олны, соёлын, шашны шинж чанартай болон нийгмийн хариуцлагаа биелүүлэхээс ялгаатай (*заалт 37c, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.13.3. Сайн дурын ажил хийж байгаа хүнд дараах хүмүүс хамаарахгүй (*заалт 38, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*). Үүнд:

- а. Шүүх болон түүнтэй адилтгах эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр нийгэмд үзүүлэх үйл ажиллагааг эрхэлж буй хоригдлууд эсвэл заавал дагаж мөрдөх цэргийн алба буюу түүнийг орлуулахуйц иргэний үйл ажиллагаа эрхэлж буй хүн;
- б. Боловсрол, сургалтын хөтөлбөрийн нэг хэсэг болгон зохион байгуулагддаг цалин хөлсгүй ажилд хамрагдаж буй хүн (цалин хөлсгүй дадлагажигч);
- в. Цалин хөлс, орлого олж буй эдийн засгийн нэгжийнхээ үйл ажиллагааны хүрээнд, ажлын цагийн үеэр бусдад зориулан хийж гүйцэтгэсэн эсвэл ажлын бус цагаар ажил олгогчоос олгосон цалин хөлс, орлого олж буй ажлыг гүйцэтгэсэн хүн.

2.14. **Ажиллагч** гэж зөвхөн хөдөлмөр эрхлэлтийн ажлын хэлбэрийн хүрээнд, **цалин хөлс, орлого олох зорилгоор** бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, үйлчилгээ үзүүлж буй хөдөлмөрийн насны хүнийг хэлнэ. Хөдөлмөр эрхлэгчдийг ажлын байрандаа байгаа болон түр эзгүй байгаа гэж хоёр бүлэгт хувааж авч үзнэ (*заалт 27, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.14.1. **Ажлын байрандаа байгаа ажиллагч** гэж тухайн хугацаанд цалин хөлс, орлого олох зорилгоор нэгээс дээш цагаар ажилласан хүн юм. Мөн улирлын шинж чанартай ажлынхаа улирлын үйл ажиллагаанаас хамааралгүйгээр, сул зогсолтын үеэр ч тогтмол ажилладаг ажиллагчдыг хамруулна (*заалт 27, 30е ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.14.2. **Ажлын байрандаа түр эзгүй байгаа ажиллагч** гэж хүндэтгэн үзэх болон сургалтад хамрагдах шалтгааны улмаас түр хугацаагаар чөлөөтэй байсан, ээлжийн ажилтай, амралтын цагаа нөхөж авах шалтгааны улмаас амарч байгаа, жирэмсний болон амаржсаны, жилийн ээлжийн амралттай байсан, нийтээр тэмдэглэх баярын болон тэмдэглэлт өдрүүдээр амарч байсан, ажил хаялт, ажлын байр түр хаалт, ажлын түр зогсолттой байсан учир тухайн хугацаанд “ажлын байрандаа байгаагүй” боловч эзгүй үед нь ажлын байр нь хадгалагдаж байгаа ажиллагчдыг хамруулна (*заалт 27, 29 ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол-1*).

2.14.3. Ажиллагчдад дараах хүмүүсийг хамааруулна (*заалт 30, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол*). Үүнд:

- а. Ур чадвараа нэмэгдүүлэх зорилгоор салбар болон системийн хүрээнд өөр ажил хийж байгаа эсвэл сургалтад хамрагдаж байгаа хүн;
- б. Цалинтай ажиллаж байгаа дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажилтан, дагалдан дадлагажигчид;

- в. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн дагуу цалин хөлс, орлого олох зорилгоор ажиллаж байгаа хүн;
- г. Үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийх нь зарим хэсгийг өрх, гэр бүл нь хэрэглэдэг ч голчлон худалдах буюу солилцох зорилгоор бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг өөрийн эдийн засгийн нэгждээ ажилладаг хүн;
- д. Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээ ихэвчлэн өөрийн хэрэглээнд /өрх, гэр бүл/ зориулан үйлдвэрлэдэг хэдий ч зарим тохиолдолд бага хэмжээгээр зах зээлд борлуулснаас олсон орлого нь тухайн хүн, өрхийн орлогын ихэнх хувийг бүрдүүлдэг өөрийн эдийн засгийн нэгждээ ажилладаг хүн;
- е. Улирлын чанартай ажлынхаа сул зогсолтын үеэр цалин хөлс, орлого олох эсэхээс үл хамааран хуулийн болон захиргааны эрх үүрэг (татвар төлөх), даалгаврыг үргэлжлүүлэн гүйцэтгэж байгаа хүн;
- ё. Өөрийн өрхийн гишүүн болон өөр өрхөд амьдардаг гэр бүлийн холбоотой хүний зах зээлийн нэгжид ажилладаг хүн эсвэл тэдний цалинтай ажилд туслан, ажил үүргийг гүйцэтгэдэг хүн;
- ж. Зэвсэгт хүчний байгууллагад тогтмол ажилладаг хүмүүс, мөнгөн болон мөнгөн бусаар цалин хөлс авдаг цэргийн болон иргэний үйлчилгээний байгууллагад ажиллаж буй хүн.

2.14.4. Ажиллагчдад дараах хүмүүс хамааруулахгүй (заалт 31, ОУХС-ын 19-р бага хурлын тогтоол). Үүнд:

- а. Мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр цалин хөлс авдаггүй дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажилтан, дагалдан дадлагажигчид;
- б. Эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцолгүйгээр хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд ур чадварын сургалт, давтан сургалтад хамрагдаж байгаа хүн;
- в. Ажилгүйдлийн даатгал, тэтгэвэр гэх мэт төр засгийн нийгмийн хамгааллын тэтгэмжийг үргэлжлүүлэн авах нөхцөлөөр цалин хөлсгүйгээр ажиллаж байгаа хүн;
- г. Тухайн эдийн засгийн нэгжийн үйл ажиллагаанд оролцдоггүй бөгөөд үйл ажиллагааны ашиг, орлогоос мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр орлого авдаг хүн;
- д. Тухайн хугацаанд хөдөлмөр эрхлэхгүй байгаа, тогтмол ажлын байргүй улирлын чанартай хөдөлмөр эрхэлдэг хүн;
- е. Өөрийн ажиллаж байсан эдийн засгийн нэгждээ эргэж ажилд орох эрхтэй боловч ажлаас завсардах босго хугацааг давуулсан бөгөөд цалин хөлсөө авах шалгуурт тэнцээгүй ажлаасаа завсардсан хүн;
- ё. Ажиллаж байсан эдийн засгийн нэгждээ эргэж ажиллах эсэх нь баталгаагүй ажлаас чөлөөлөгдсөн хүн.

ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТУС

- 2.15. **Хөдөлмөр эрхлэлтийн статус** гэж эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа тухайн ажиллагчийг ажиллаж байгаа эдийн засгийн нэгж (хувь хүн, аж ахуйн нэгж, байгууллага эсэх) болон эрх мэдэл, ажил үүргээр нь ангилахыг ойлгоно.
- 2.15.1. **Ажил олгогч** гэж ашиг олох зорилгоор тогтмол хугацаанд нэг буюу түүнээс дээш хүнийг “цалин хөлстэй ажиллагч”-аар ажиллуулдаг хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагчийг ойлгоно. Цалин хөлсөөр ажиллаж буй ажиллагч гэдэгт ажлын байрандаа түр эзгүй байгаа ажиллагчийг оруулна, харин үйл ажиллагаатай холбоотой шийдвэрийг хамтран гаргадаг бизнесийн хамтрагч болон өрхийн бусад туслагчдыг оруулахгүй. Ажил олгогчдыг дотор нь аж ахуйн нэгж байгууллагын ажил олгогч (захирал, менежер) болон өрхийн зах зээлийн аж ахуйн нэгжийн ажил олгогч гэж хоёр ангилна.
- 2.15.1.1. **Аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажил олгогч** гэж ашиг олох зорилгоор аж ахуйн нэгж байгууллагын үйл ажиллагааг бие даан эсвэл нэг болон хэд хэдэн хувь нийлүүлэгч бүхий бизнесийн хамтрагчтайгаа хамтран эрхэлж, тухайн үйл ажиллагаандаа нэг буюу түүнээс дээш хүнийг тогтмол “цалин хөлстэй ажиллагч”-аар ажиллуулан, хувийн бизнесийнхээ үйл ажиллагаанд оролцуулж байгаа байгууллагын эзэн бүхий ажиллагч юм. Цалин хөлсөөр ажиллаж буй ажиллагчид ажлын байрандаа түр эзгүй байгаа ажиллагчийг оруулна, харин үйл ажиллагаатай холбоотой шийдвэрийг хамтран гаргадаг бизнесийн хамтрагч болон өрхийн бусад туслагчдыг оруулахгүй.
- 2.15.1.2. **Зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн нэгжийн ажил олгогч** гэж ашиг олох зорилгоор аж ахуйн нэгж байгууллага бус зах зээлийн аж ахуйн нэгжийг бие даан эсвэл нэг болон хэд хэдэн хувь нийлүүлэгч бүхий бизнесийн хамтрагчтайгаа хамтран эрхэлж, тухайн үйл ажиллагаандаа нэг буюу түүнээс дээш хүнийг тогтмол “цалин хөлстэй ажиллагч”-аар ажиллуулж байгаа ажиллагч юм. Цалин хөлсөөр ажиллаж буй ажиллагчид ажлын байрандаа түр эзгүй байгаа ажиллагчийг оруулна, харин үйл ажиллагаатай холбоотой шийдвэрийг хамтран гаргадаг бизнесийн хамтрагч болон өрхийн бусад туслагчдыг оруулахгүй.
- 2.15.2. **Цалин хөлстэй ажилтангүй бие даасан ажиллагч** гэж өөрийн хөрөнгөөрөө бие даан, эсвэл бусадтай хамтран эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхэлж, тухайн хугацаанд ямар нэгэн цалин хөлстэй ажилтан авч ажиллуулаагүй хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагчийг ойлгоно. Ямар нэгэн цалин хөлстэй ажилтан авч ажиллуулаагүй гэдэг нь өөрөөсөө, бизнесийн хамтрагч, хувь нэмэр оруулагч гэр бүлийн гишүүнээсээ өөр нэг ч хүн ажилчнаар авч ажиллуулаагүй байхыг ойлгоно. Эдгээр хөдөлмөр эрхлэгчдийг дотор нь цалин хөлстэй ажилтангүй аж ахуй нэгж,

байгууллагын үйл ажиллагаа эрхлэгч болон цалин хөлстэй ажиллагчгүй зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэгч гэж хоёр ангилна.

- 2.15.2.1. **Цалин хөлстэй ажилтангүй аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаа эрхлэгч** гэж ямар нэгэн цалин хөлстэй ажилтан авч ажиллуулахгүйгээр, бие даан эсвэл хувь эзэмшигч, бизнесийн хамтрагч, хувь нэмэр оруулагч гэр бүлийн гишүүдтэйгээ хамтран аж ахуйн нэгж, байгууллагын (хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани, нөхөрлөл, хоршоо) үйл ажиллагааг эрхэлж буй ажилч юм.
- 2.15.2.2. **Цалин хөлстэй ажилтангүй, зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэгч** гэж ямар нэгэн цалин хөлстэй ажилтан авч ажиллуулахгүйгээр, бие даан эсвэл бизнесийн хамтрагч, хувь нэмэр оруулагч гэр бүлийн гишүүдтэйгээ хамтран аж ахуйн нэгж байгууллага бус зах зээлийн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг эрхэлж явуулдаг ажилч юм.
- 2.15.3. **Гүйцэтгэх гэрээлэгч** гэж эдийн засгийн өөр нэг нэгжид, эсвэл уг нэгжээр дамжуулаад бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нийлүүлэх зорилгоор арилжааны шинжтэй гэрээ (хөдөлмөрийн бус) байгуулан ажиллаж буй ажиллагч юм. Эдгээр ажиллагч нь тухайн эдийн засгийн нэгжийн цалин хөлстэй ажиллагч биш боловч ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, гүйцэтгэл, орлого болон зах зээлд гарах боломж зэрэг нь уг эдийн засгийн нэгжээс хамаардаг. Мөн эдгээр ажиллагч нь тэдний үйлдвэрлэлийн (бүтээмжтэй) үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, хийж гүйцэтгэсэн ажлынх нь үр шимийг шууд хүртдэг эдийн засгийн өөр нэгжээс хараат, ашгийн төлөө ажиллагч юм.
- 2.15.4. **Цалин хөлстэй ажиллагч** гэж ажиллаж буй эдийн засгийн нэгжээ эзэмшдэггүй, үйл ажиллагааны шийдвэрт оролцохгүйгээр тухайн нэгжид албан болон албан бусаар хөдөлмөр эрхлэн, ажилласан цаг, хийж гүйцэтгэсэн ажлынхаа (зарим тохиолдолд хийж гүйцэтгэсэн ажлынхаа үйл ажиллагаа тус бүрт) эсвэл худалдаа, үйлчилгээ (тоо хэмээ, захиалгын тоогоор) үзүүлснийхээ төлбөр болгон мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэрээр цалин хөлс авдаг ажиллагч юм. Цалинтай ажиллагчдыг хөдөлмөр эрхлэлтийн гэрээний нөхцөл, хөдөлмөрийн харилцааны зохицуулалтаас нь хамаарч 4 ангилна.
- 2.15.4.1. **Цалин хөлстэй байнгын ажиллагч** гэж ажлын цагийн доод хэмжээгээр ажиллах нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн, байнгын буюу тухайн эдийн засгийн нэгжид ажиллах насны дээд хязгаар, тэтгэвэрт гарах нас зэргээс бусад хөдөлмөр эрхлэлтийг зогсоох тодорхой хугацаа, нөхцөл заагдаагүйгээр хөдөлмөр эрхэлдэг ажиллагч юм. Эдгээр ажиллагчид нь албан болон албан бус ажлын байранд бүтэн эсвэл хагас цагаар

ажиллагч байж болно. Мөн ажилд ороод удаагүй, туршилтын хугацаандаа ажиллаж байгаа боловч цаашид үргэлжлүүлээд байнгын хугацаагаар ажиллуулахаар хүлээгдэж байгаа ажиллагч орно.

- 2.15.4.2. **Цалин хөлстэй түр ажиллагч** гэж хөдөлмөр эрхлэх хугацаа нь 3 ба түүнээс дээш сараар хязгаарлагдсан буюу тодорхой хугацаатай хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч юм. Эдгээр ажиллагчид нь албан болон албан бус ажлын байранд бүтэн эсвэл хагас цагаар ажиллагч байж болно.
- 2.15.4.3. **Цалин хөлстэй тохиолдлын ажиллагч** гэж ажлын тогтсон цаггүй, хөдөлмөр эрхлэлт нь 3 сар хүртэлх хугацаагаар хязгаарлагдсан буюу богино хугацаатай хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч юм.
- 2.15.4.4. **Цалин хөлстэй дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажилтан, дагалдан дадлагажигчид** гэж цалин хөлстэйгөөр, ажлын байрны болон мэргэжлийн хувьд дадлага, туршлага, ур чадвар эзэмших зорилгоор бусдын хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, үйлчилгээ үзүүлж буй ажиллагч юм.
- 2.15.4.5. **Гэр бүлийн гишүүдэд хувь нэмрээ оруулагч** гэж өрхийн гишүүд, мөн өөр өрхөд амьдарч буй гэр бүлийн холбоотой (эцэг, эх, ах, дүү гэх мэт) хүмүүсийн эрхэлж буй зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн нэгжийн ажилд, эсвэл тэдгээрийн цалинтай ажил болон гүйцэтгэх гэрээлэгчээр ажиллаж буй ажилд нь тусалж байгаа ажиллагчийг хэлнэ. Тэд эдийн засгийн нэгжийн үйл ажиллагаанд нь нөлөөлөх шийдвэр гаргадаггүй, үүрэг хүлээдэггүй бөгөөд цалин хөлсгүйгээр оролцож, үйл ажиллагаанаас олсон орлогоос өрх дотроо ашиг хүртдэг.

ХӨДӨЛМӨРИЙН ДУТУУ АШИГЛАЛТ

- 2.16. **Хөдөлмөрийн дутуу ашиглалт** гэж хөдөлмөрийн нийлүүлэлт болон эрэлтийн зөрүү буюу хөдөлмөрийн насны хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийн хэрэгцээ хангагдахгүй байхыг ойлгоно (*заалт 40, 42 ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*). Хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтыг дараах үзүүлэлтээр хэмжинэ. Үүнд:
- 2.16.1. **Цаг хугацаанаас хамаарсан бүрэн бус хөдөлмөр эрхлэгч** гэж тухайн хугацаанд хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагчийн бүх ажлынх нь ажлын цаг нь үндэсний хууль тогтоомжид заасан босго цагаас бага бөгөөд өөр ажил хийх хүсэлтэй, нэмэлт цагаар ажиллахад бэлэн байгаа хүнийг ойлгоно. Босго цаг гэдгийг Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасны дагуу 7 хоногийн ажлын 40 цагаар авч үзнэ (*заалт 43 ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*).

2.16.2. **Ажилгүй хүн** гэж сүүлийн 7 хоногт хөдөлмөр эрхлээгүй, хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор ажил хайж байгаа болон ажил хийхэд бэлэн байгаа хөдөлмөрийн насны хүн юм (*заалт 47 ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*).

а. хөдөлмөр эрхлээгүй гэж тухайн хугацаанд буюу сүүлийн 7 хоногт цалин хөлс, орлого олох зорилгоор ямар нэгэн ажил хийгээгүй, ажиллагч гэдэг тодорхойлолтод хамаарахгүй байхыг;

б. ажил хийхэд бэлэн гэж тухайн хугацаанд буюу сүүлийн 7 хоногт эсвэл тухайн хугацаанаас хойш ирэх хоёр долоо хоногт ажил хийж эхлэхэд бэлэн байхыг;

в. ажил хайж байгаа гэж сүүлийн дөрвөн долоо хоногт цалин хөлс, орлого олох зорилгоор ямар нэгэн хэлбэрээр ажил хайсан эсвэл хувийн бизнес эхлүүлэх оролдлого хийсэн хүн юм. Ажил хайх гэдгийг ажилд зуучлах төрийн болон хувийн байгууллагад бүртгүүлэх, ажлын байрны талаар мэдээлэл авч ажил олгогчтой холбогдсон, ажлын зар, цахим хуудсаар ажил олгогчид хандах, нийтийн үйлчилгээний газруудын мэдээллийн самбар, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд зар тавих гэх мэт ажил олох оролдлого идэвхтэй хийхийг ойлгоно. Харин ажлын байрны талаар мэдээлэл авсан ч ажил олгогчид хандаагүй бол идэвхтэй оролдлого хийсэн гэж үзэхгүй.

2.16.3. **Боломжит ажиллах хүч** гэж цалин хөлс, орлого олох зорилгоор хөдөлмөр эрхлэхийг сонирхож байгаа боловч тодорхой нөхцөл байдлын улмаас ажил хайх оролдлого нь хязгаарлагдсан эсвэл шууд ажил хийх боломжгүй байгаа, тухайн хугацаанд хөдөлмөр эрхлээгүй хүн юм (*заалт 40с, 51, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*). Боломжит ажиллах хүчинд дараах хүмүүсийг хамааруулна. Үүнд:

а. Ажил хийхэд бэлэн биш байгаа ажил хайгч буюу ажил хайх оролдлого хийж байсан ч тухайн хугацаанд ажил хийхэд бэлэн биш, боломжгүй байгаа хүн;

б. Ажил хайгаагүй ч ажил хийх боломжтой хүн буюу ажил хайх оролдлого хийгээгүй ч ажил хийх хүсэлтэй, ажил хийхэд бэлэн байгаа хүн.

2.17. **Итгэл алдарсан ажил хайгч** гэж ажил хайгаагүй ч ажил хийх боломжтой байгаа хүн ам (тодорхойлолт 2.16.б)-аас хөдөлмөрийн зах зээлтэй холбоотой буюу мэргэжил, туршлага байхгүйгээс тохирох ажлын байр олж авч чадахгүй байгаагаас эсвэл хэтэрхий залуу, хөгшин байна гэсэн шалтгаанаар ажил олгогчдын шаардлагад нийцэхгүй байгаагаас ажлын байр хайж олох найдвараа алдан, ажил хайгаагүй байгаа хөдөлмөрийн насны хүн ам юм (*заалт 51b, 52, 80b, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*).

АЛБАН БУС ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

- 2.18. **Албан бус салбар** гэж хөдөө аж ахуйн бус салбарт орлого олох зорилготойгоор зах зээлд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ борлуулдаг өрхийн хоршоологдоогүй аж ахуй нэгжийг ойлгоно. Тэд ямар нэгэн бүрэн хөтөлсөн данс тооцоогүй, албан ёсны бүртгэлийг дагаж мөрддөггүй буюу аж ахуйн зохион байгуулалтын хэлбэрт ороогүй, орлогын албан татварын талаарх мэдээлэлд бүрэн хамрагдаагүй байдаг (заалт 5, 6, 7, ХСОУ-ын 15 бага хурлын тогтоол).
- 2.19. **Албан салбар** гэж төрийн байгууллага, төрийн өмчит аж ахуйн тогтолцоотой үйлдвэрийн газар буюу зах зээлийн бус хуулийн этгээдүүд болон зах зээлд борлуулах зорилгоор бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааг эрхэлж буй албан ёсны бүртгэлд бүрэн хамрагдсан хуулийн этгээд, хуулийн этгээдийн хяналт дор (орлогын албан татварын талаарх мэдээлэлд бүрэн хамрагдсан) үйл ажиллагаа явуулж буй хувь хүн, өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа юм.
- 2.20. **Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч** гэж албан бус ажлын байранд хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч юм. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид дараах хүмүүсийг хамааруулна. Үүнд:
- а. Тухайн хугацаанд хөдөлмөрийн харилцаа нь хууль эрх зүйн хүрээнд бүрэн зохицуулагдаагүй, орлогын албан татвар, өвчтэй байсны тэтгэмж, ээлжийн амралт олгодоггүй, нийгмийн хамгааллын бусад асуудал хангагдаагүй нөхцөлд ажиллаж буй цалин хөлстэй ажиллагч;
  - б. Албан бус салбарт ажиллаж буй зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн нэгжийн ажил олгогч болон цалин хөлстэй ажиллагчгүй бие даасан ажиллагч;
  - г. Зөвхөн өөрийн эцсийн хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж буй өрхөд цалин хөлстэй ажиллагч;
  - д. Хувь нэмэр оруулагч гэр бүлийн гишүүд орно.
- 2.20.1. **Албан бус салбарт ажиллагч** гэж хөдөлмөр эрхлэлтийн статусаас үл хамааран, тухайн хугацаанд наад зах нь нэг албан бус салбар дахь эдийн засгийн нэгжид ажиллаж байгаа ажиллагч юм.
- 2.20.2. **Албан салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгч** гэж албан салбар дахь албан бус ажлын байр (тодорхойлолт 2.20.а)-нд хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч юм.
- 2.20.3. **Албан бус эдийн засагт ажиллагч** гэж албан бус салбарт болон албан салбар дахь албан бус ажлын байранд хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч юм.

ХҮҮХДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

- 2.21. **Хүүхэд** гэж НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцын 1 дүгээр зүйл болон ОУХБ-ын Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийн тухай 182 дугаар конвенцын 2 дугаар зүйлд зааснаар 18 насанд хүрээгүй хүнийг хүүхэд гэж тодорхойлно. Хүүхдийн хөдөлмөрийг хэмжих зорилтод хүн ам нь 5-17 насны бүлэгт багтах бүх хүүхэд байх бөгөөд хүүхдийн насыг түүний хамгийн сүүлчийн төрсөн өдрөөр тасалбар болгох буюу бүтэн насаар тодорхойлно (*заалт 8, 9, ХСОУ-ын 18 бага хурлын II тогтоол энэ 20-р өөрчлөгдөөгүй*).
- 2.22. **Хүүхдийн ажил эрхлэлт** гэж хүүхдийн хөдөлмөрийг хэмжихтэй холбоотой хамгийн өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд ҮТС-2008-д тодорхойлсноор ҮТС-ын үйл ажиллагааны ерөнхий хүрээнд хамаарч буй бусдын эсвэл өөрийн хэрэглээнд зориулж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх аливаа үйл ажиллагааг тухайн хугацаанд нэг цагаас доошгүй эрхэлсэн 5-17 насны хүүхдийн үйл ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл, өөрийн хэрэглээний үйлчилгээ эрхэлж байгаа болон өрхийн хэрэгцээнд зориулан сайн дураар үйлчилгээ үзүүлж буй хүүхдийн үйл ажиллагааг ҮТС-ийн үйлдвэрлэлийн хүрээнээс гадуурх ажлын хэлбэр гэж үзэх ч үйлдвэрлэлийн ерөнхий хүрээн доторх үйл ажиллагаа эрхэлж буй хүүхэд гэж үзнэ (*заалт 11, 13 ХСОУ-ын 18 бага хурлын II тогтоолын шинэчилсэн төсөл*).
- 2.23. **Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэх насны доод хязгаар** гэж ОУХБ-ын Ажилд авах насны доод хязгаарын тухай 138 дугаар конвенцын 2 дугаар зүйлд зааснаар ажил, хөдөлмөр эрхлэх насны доод хязгаар нь заавал эзэмших боловсрол буюу суурь боловсрол эзэмших хүүхдийн нас байх бөгөөд энэ нь ямар ч тохиолдолд 15 наснаас доошгүй байна.
- 2.24. **Хөнгөн ажил** гэж ОУХБ-ын Ажилд авах насны доод хязгаарын тухай 138 дугаар конвенцын 7 дугаар зүйлд зааснаар доорх нөхцөл хангагдсан тохиолдолд ажил эрхэлж буй 13-17 насны хүүхдийн үйл ажиллагаа юм. Хангагдсан байх нөхцөлд:
- а. эрүүл мэнд, өсөлт хөгжилд хортой нөлөө үзүүлэхгүй байх;
  - б. сургуульд суралцах, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, мэргэжилтэн бэлтгэх хөтөлбөрт хамрагдах болон олсон мэдлэгээ ашиглах явцад нь саад учруулахгүй байх шаардлагыг хангасан байх;
  - в. хууль ёсны төлөөлөгч буюу эцэг, эх асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн зөвшөөрөлтэй байх ёстой.
- 2.25. **Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлт** гэж дараах бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааг эрхэлсэн 18 нас хүрээгүй хүүхдийн үйл ажиллагаа юм (*заалт 12, 15, ХСОУ-ын 18 бага хурлын II тогтоолын шинэчилсэн төсөл*). Үүнд:
- а. ажил эрхэлж буй хүүхэд (тодорхойлолт 22) болон хөнгөн ажил хийж болохуйц наснаас доош нас (5-12 нас)-ны хүүхдийн эрхэлж буй үйл

- ажиллагаа;
- б. ҮТС-ын үйлдвэрлэлийн хүрээнд хөнгөн ажлыг тогтмол эрхэлж байгаа 13-17 насны хүүхдийн үйл ажиллагаа;
  - в. тэвчишгүй хэлбэрийн хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдүүд (тодорхойлолт 26) болон өрхөд цалин хөлсгүйгээр ажиллаж буй аюултай үйлчилгээг багтаасан аюултай ажил (тодорхойлолт 27) эрхэлж байгаа буй хүүхдийн үйл ажиллагаа орно.

2.26. Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэр гэдэгт:

- а. боолчлолын бүх хэлбэрүүд болон хүүхдийг худалдах, дамжуулан худалдах, өрийн төлөөс, хамжлагын албат болгох, хүчээр буюу албадан хөдөлмөрлүүлэх, түүний дотор зэвсэгт мөргөлдөөнд хүүхдийг хүчээр буюу албадан элсүүлэх зэрэг боолчлолтой төстэй үйл ажиллагаа;
- б. хүүхдийг бэлгийн мөлжлөгт өртүүлж буй үйл ажиллагаа, садар самууны сурталчилгаа болон садар самууны үзүүлбэрт хүүхдийг ашиглах, элсүүлэн авах эсвэл тийм үйл ажиллагаанд оролцохыг санал болгох;
- в. хүүхдийг мансууруулах бодис үйлдвэрлэх, нууцаар наймаалах зэрэг олон улсын холбогдох гэрээнүүдэд заагдсан хууль бус үйл ажиллагаанд оролцохыг санал болгох;
- г. мөн чанар, эсвэл хөдөлмөрийн нөхцөлөөрөө хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, ёс суртахуунд хохирол учруулахуйц ажлыг хамааруулна (*заалт 17, ХСОУ-ын 18 бага хурлын II тогтоол*).

2.27. **Хүүхдийн аюултай ажил** гэж хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, ёс суртахуун, хүмүүжилд сөргөөр нөлөөлөх аюултай шинж чанар бүхий (аюултай орчин, тоног төхөөрөмж, салбар, ажил мэргэжил) аливаа ажил, үйл ажиллагаа юм. Уртасгасан цагаар эсвэл шөнийн цагаар ажиллаж байгаа бол аюултай ажил эрхэлж байна гэж үзнэ (*заалт 20, ХСОУ-ын 18 бага хурлын II тогтоол*).

АЖЛЫН ЦАГ

2.28. **Жинхэнэ ажилласан цаг** нь урт болон богино хугацааны туршид Үндэсний тооцооны системийн хүрээнд бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааг тухайн хугацаанд гүйцэтгэхэд зарцуулсан цаг юм (*заалт 11, ХСОУ-ын 18 бага хурлын I тогтоол*). Жинхэнэ ажилласан цагт дараах үйл ажиллагаанд зарцуулсан цагийг оруулна. Үүнд:

2.28.1. **Шууд цаг** гэж байршил (ажлын байрандаа, гудамжинд, гэртээ)-аас үл хамааран, ажил үүргээ гүйцэтгэхэд зарцуулсан цаг юм. Үүнд илүү цагаар ажилласан цаг эсвэл ажил үүргээ гүйцэтгэхэд зориулагдаагүй (үдийн завсарлага болон ажилтай холбоотой зорчин явах) цагийг оруулна.

- 2.28.2. **Холбогдох цаг** гэж үйл ажиллагааг хэвийн байлгах, хөнгөвчлөх буюу нэмэгдүүлэхэд зарцуулсан цагийг ойлгох бөгөөд дараах үйл ажиллагаанд зарцуулсан цагийг оруулна. Үүнд:
- а. Багаж хэрэгсэл, машин техник, ажлын байраа цэвэрлэх, засварлах, бэлтгэх зэрэг үйл ажиллагаа, ажлын хувцсаа өмсөх;
  - б. Үндсэн материалыг зах зээл, нийлүүлэгчээс худалдан авах, бараа материалаа хэрэглэгчдэд хүргэхтэй холбоотой тээвэрлэх;
  - в. Бизнесийн түнш, хэрэглэгч, үйлчлүүлэгчдээ хүлээн авах, ажлын цагаар уулзалт хийх;
  - г. Цалин хөлстэй эсэхээс үл хамааран дуудлагаар ажиллах (эрүүл мэндийн болон бусад чухал үйлчилгээ гэх мэт) эсвэл гэрээсээ ажлын байрандаа дуудагдан ажиллах;
  - д. Ажлын байр хооронд явах, ажил үүргийн дагуу томилолтоор явах, хэрэглэгч болон үйлчлүүлэгчтэй уулзахаар явах;
  - е. Ажлын байрандаа болон ажлын байрнаас гадуур мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад байгууллагын болон бусад нэгжийн зардлаар хамрагдах.
- 2.28.3. **Ашиглаагүй цаг** гэж ажлын байрандаа байгаа боловч техникийн саатлаас тухайлбал, гэрэл тасрах, интернетийн шугам тасрах, машин техник эвдрэх, осол гаргах зэрэг шалтгаанаар ажиллаж чадахгүй байх цагийг ойлгоно.
- 2.28.4. **Амрах цаг** гэж түр амс хийх, кофе цай уух, хүч сэлбэх зэрэг богино хугацааны амралтад зориулсан цагийг ойлгоно.
- 2.29. **Байнгын ажлын цаг** гэж богино хугацаанд буюу нэг долоо хоног, урт хугацаанд буюу сар, улирал, эсвэл жилийн турш тухайн ажилд ажилласан жинхэнэ ажлын цагийн дундаж утгыг ойлгоно (*заалт 15, ХСОУ-ын 18 бага хурлын I тогтоол*).
- 2.30. **Бүтэн цагаар ажиллагч** гэж Монгол Улсын “Хөдөлмөрийн тухай хууль”-д заасны дагуу долоо хоногийн ажлын цаг нь 40 хүртэл, ердийн ажлын өдрийн үргэлжлэл 8 хүртэл цаг, ажлын дараалсан 2 өдрийн хоорондох тасралтгүй амралт нь 12 цаг ба түүнээс дээш хугацаатай ажилладаг ажиллагч болон ээлжээр ажилладаг ажиллагчийг ойлгоно.
- 2.31. **Хагас цагаар ажиллагч** гэж хөдөлмөрийн болон ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах гэрээ байгуулан ажиллаж, хөдөлмөрийн харилцаа нь Хөдөлмөрийн тухай болон Иргэний хуулиар зохицуулагддаг боловч долоо хоногийн ажлын цаг, ердийн ажлын өдрийн үргэлжлэлээс бага хугацаагаар ажиллаж, цалин хөлс, орлого олдог, татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг ажил олгогч болон өөрөө хариуцан төлдөг ажиллагчийг ойлгоно (үүнд цагийн ажил хийж буй хөдөлмөрийн насны суралцагчийг хамруулахгүй).

БУСАД

- 2.32. **Урт хугацаагаар ажилгүй байгаа хүн** гэж 12 сар, түүнээс дээш хугацаагаар хөдөлмөр эрхлээгүй, тухайн хугацаанд ажил хайж байгаа болон ажил хийх боломжтой байгаа ажилгүй хүн юм (*заалт 50, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*).
- 2.33. **Ажил хайгч** гэж ажилгүй хүн эсвэл ажиллагч боловч ажлын нөхцөлөө сайжруулах, нэмэлт орлого олох зорилгоор Хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад ажил хайж бүртгүүлсэн хүн юм.
- 2.34. **Бүртгэлтэй ажилгүй хүн** гэж цалин хөлс, орлого олох зорилгоор хөдөлмөр эрхлээгүй, тухайн хугацаанд хөдөлмөр эрхлэхэд бэлэн болон Хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад ажил хайж бүртгүүлсэн ажилгүй хүн юм.
- 2.35. **Хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучууд** гэж тухайн хугацаанд хөдөлмөр эрхлээгүй, албан боловсрол эзэмших сургуульд суралцаагүй, бүх шатны сургалтад хамрагдаагүй байгаа 15-24 насны ажилгүй болон ажиллах хүчнээс гадуурх залуучуудыг ойлгоно.
- 2.36. **Ажилтай ядуучууд** гэж ядуурлын шугамаас доогуур орлоготой буюу ядуу өрхөд амьдарч байгаа хөдөлмөр эрхэлж буй хүн юм.

АЖЛЫН ХЭЛБЭРТ ТОХИРОХ ЖИШИГ ХУГАЦАА

- 3.1. Тухайн хэлбэрийн ажилд хэр хэмжээгээр оролцож байгаад үндэслэн тухайн хийж байгаа ажлын хэлбэрт нь тохирох стандарт хугацааг тогтооно (*заалт 19, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*). Стандарт хугацаанд:
- (a) Өөрийн эцсийн хэрэглээний үйлчилгээний ажил, хөдөлмөр эрхлэлтийн ажлын хэлбэр дээр цалин хөлсгүй дадлагажиж ажил болон хөдөлмөр эрхлэлтийн ажлын хэлбэрийн хувьд лавлагаа хугацааг сүүлийн нэг долоо хоногоор;
  - (b) Өөрийн эцсийн хэрэглээний үйлдвэрлэлийн ажил, өөрийн эцсийн хэрэглээний бараа, үйлчилгээ үйлдвэрлэх ажлын хэлбэр дээр цалин хөлсгүй дадлагажиж ажил болон сайн дурын ажлын хэлбэрийн хувьд лавлагаа хугацааг сүүлийн нэг сараар тогтооно.
- 3.2. Тухайн хэлбэрийн ажлын тохирох стандарт хугацаанд тухайн хүн наад зах нь нэг цаг оролцсон бол тухайн ажлыг гүйцэтгэсэн гэж тооцно. Энэ нэг цагийн шалгуурыг ашиглах нь түр зуурын, амь зуулгын, тохиолдлын үйл ажиллагаа, түүнчлэн үйлдвэрлэлд оруулсан хөдөлмөрийн нийлүүлэлт зэргийг бүхэлд нь тооцох зэргээр бүхий л үйл ажиллагааны хамрах хүрээг баталгаажуулна (*заалт 22, ХСОУ-ын 19-р бага хурлын тогтоол*).

ТООЦОХ АРГА ЗҮЙ

Ажиллах хүчний статистикийн дараах үзүүлэлтийг тооцож гаргана. Үүнд:

4.1. **Ажиллах хүч:** Тухайн хугацаанд хөдөлмөрийн зах зээлд ажиллах хүчээ нийлүүлж байгаа ажиллагчид болон нийлүүлэхэд бэлэн байгаа ажилгүй хүний тооны нийлбэрээр тооцно.

$$\text{Ажиллах хүч} = \text{Ажиллагчид} + \text{Ажилгүй хүн} \quad (1)$$

4.2. **Өргөтгөсөн ажиллах хүч:** Ажиллах хүч болон боломжит ажиллах хүчний тооны нийлбэрээр тооцно.

$$\text{Өргөтгөсөн ажиллах хүч} = \text{Ажиллах хүч} + \text{Боломжит ажиллах хүч} \quad (2)$$

4.3. **Ажиллах хүчний оролцооны түвшин:** Ажиллах хүчний тоог хөдөлмөрийн насны хүн амын тоонд харьцуулж тооцно.

$$\begin{aligned} &\text{Ажиллах хүчний оролцооны түвшин} \\ &= \frac{\text{Ажиллах хүч}}{\text{Хөдөлмөрийн насны хүн ам}} * 100\% \end{aligned} \quad (3)$$

4.4. **Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин:** Ажиллагчдын тоог хөдөлмөрийн насны хүн амын тоонд харьцуулж тооцно.

$$\text{Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин} = \frac{\text{Ажиллагчдын тоо}}{\text{Хөдөлмөрийн насны хүн ам}} * 100\% \quad (4)$$

4.5. **Хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтын түвшин:**

4.5.1. **Ажилгүйдлийн түвшин:** Ажилгүй хүний тоог ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно (ХДАТ-1).

$$\text{ХДАТ}_1 = \frac{\text{Ажилгүй хүний тоо}}{\text{Ажиллах хүч}} * 100\% \quad (5)$$

4.5.2. **Цаг хугацаанаас хамаарсан бүрэн бус хөдөлмөр эрхлэлт болон ажилгүйдлийн нэгдсэн түвшин:** Цаг хугацаанаас хамаарсан бүрэн бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон ажилгүй хүний тооны нийлбэрийг ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно (ХДАТ-2).

$$\text{ХДАТ}_2 = \frac{\text{Ажилгүй хүний тоо} + \text{ЦХХББХЭ}}{\text{Ажиллах хүч}} * 100\% \quad (6)$$

- 4.5.3. **Ажилгүй хүн болон боломжит ажиллах хүчний нэгдсэн түвшин:** Боломжит ажиллах хүч болон ажилгүй хүний тооны нийлбэрийг өргөтгөсөн ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно (ХДА-3).

$$ХДАТ_3 = \frac{\text{Ажилгүй хүний тоо} + \text{боломжит ажиллах хүч}}{\text{Өргөтгөсөн ажиллах хүч}} * 100\% \quad (7)$$

- 4.5.4. **Хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтын нийлмэл түвшин:** Хөдөлмөрийн дутуу ашиглалт буюу ажилгүй хүн, цаг хугацаанаас хамаарсан бүрэн бус хөдөлмөр эрхлэгч болон боломжит ажиллах хүчний тооны нийлбэрийг өргөтгөсөн ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно (ХДА-4).

$$ХДАТ_4 = \frac{\text{Ажилгүй хүн} + \text{ЦХХББХЭ} + \text{БАХах хүч}}{\text{Өргөтгөсөн ажиллах хүч}} * 100\% \quad (8)$$

- 4.6. **Залуучуудын ажилгүйдлийн түвшин:** 15-24 насны ажилгүй хүний тоог 15-24 насны ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно.

$$\text{Залуучуудын ажилгүйдлийн түвшин} = \frac{\text{15 – 24 насны ажилгүй хүний тоо}}{\text{15 – 24 насны ажиллах хүчний тоо}} * 100\% \quad (9)$$

- 4.7. **Урт хугацааны ажилгүйдлийн түвшин:** Урт хугацаагаар ажилгүй байгаа хүний тоог ажиллах хүчний тоонд харьцуулж тооцно.

$$\text{Урт хугацааны ажилгүйдлийн түвшин} = \frac{\text{Урт хугацаагаар ажилгүй байгаа хүний тоо}}{\text{Ажиллах хүч}} * 100\% \quad (10)$$

- 4.8. **Хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучууд:** Тухайн хугацаанд боловсрол, суралтад хамрагдаагүй байгаа 15-24 насны ажилгүй хүн болон ажиллах хүчнээс гадуурх залуучуудын тооны нийлбэрээр тооцно.

$$\text{Хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучууд} = (\text{Ажилгүй залуучууд} + \text{Ажиллах хүчнээс гадуурх залуучууд}) - (\text{Боловсрол, сургалтад хамрагдаж байгаа ажилгүй залуучууд} + \text{Боловсрол, сургалтад хамрагдаж байгаа ажиллах хүчнээс гадуурх залуучууд}) \quad (11)$$

- 4.9. **Тогтвортой хөгжлийн зорилтын хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтүүд:**

- 4.9.1. **Удирдах албан тушаалд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь /5.5.2/:** Үндэсний ажил, мэргэжлийн ангилал ба тодорхойлолт -08 (YAMAT08)-ын дэд бүлэг 11 “Хууль тогтоогч, удирдах албан тушаалтан, гүйцэтгэх захирал”, дэд бүлэг 12 “Захиргааны, арилжааны менежер” болон дэд бүлэг 13 “Үйлдвэрлэл, төрөлжсөн үйлчилгээний менежер” гэсэн ангиллын дагуу нийт дээд болон дунд шатны удирдах түвшний хөдөлмөр

эрхэлж буй ажиллагчдад уг түвшний хөдөлмөр эрхэлж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувиар илэрхийлнэ.

Удирдах албан тушаалд

ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь =

$$= \frac{\text{ҮАМАТ08 – 11,12,13 дэд бүлэгт хөдөлмөр эрхэлж буй нийт эмэгтэй ажиллагчдын тоо}}{\text{ҮАМАТ08 – 11,12,13 дэд бүлэгт хөдөлмөр эрхэлж буй нийт ажиллагчдын тоо}} * 100\% \quad (12)$$

4.9.2. Хөдөө аж ахуйн салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн эрхлэгчдийн эзлэх хувь /8.3.1/: Нийт хөдөө аж ахуйн бус салбарт ажиллагчдад албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн эзлэх хувиар илэрхийлнэ.

Хөдөө аж ахуйн бус салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн эзлэх хувь =

$$= \frac{\text{ХАА – н бус салбарт ажиллаж буй АБХЭ}}{\text{Нийт ХАА – н бус салбарт ажиллагчид}} * 100\% \quad (13)$$

4.9.3. Цалин хөлстэй эмэгтэй, эрэгтэй ажиллагчдын цагийн дундаж цалин хөлс /8.5.1/: Хүйсээрх цалин хөлсний ялгаатай байдлаар илэрхийлэгдэх бөгөөд нийт ажиллагчдаас зөвхөн цалин хөлстэй эрэгтэй болон эмэгтэй ажиллагчдын цагийн дундаж цалин хөлсний зөрүүг эрэгтэй ажиллагчдын цагийн дундаж цалинд харьцуулж тооцно.

Хүйсээрх цалин хөлсний ялгаа=

$$= \frac{\text{Цагийн дундаж цалин хөлс}_{\text{эрэгтэй}} - \text{Цагийн дундаж цалин хөлс}_{\text{эмэгтэй}}}{\text{Цагийн дундаж цалин хөлс}_{\text{эрэгтэй}}} * 100\% \quad (14)$$

4.9.4. Хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучуудын эзлэх хувь /8.6.1/: 15-24 насны хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучуудын тоог нийт 15-24 насны залуучуудын тоонд харьцуулж тооцно.

Хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад

хамрагдаагүй байгаа залуучуудын эзлэх хувь =

$$= \frac{\text{15–24 насны хөдөлмөр эрхлээгүй болон боловсрол, сургалтад хамрагдаагүй байгаа залуучуудын тоо}}{\text{нийт 15–24 насны залуучууд тоо}} * 100\% \quad (15)$$

4.9.5. Хөдөлмөр эрхэлж буй 5-17 насны хүүхдийн эзлэх хувь /8.7.1/: 5-17 насны хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдийн тоог нийт 5-17 насны хүүхдийн тоонд харьцуулж тооцно.

Хөдөлмөр эрхэлж буй 5 – 17 насны хүүхдийн эзлэх хувь=

$$= \frac{\text{Хөдөлмөр эрхэлж буй 5 – 17 насны хүүхдийн тоо}}{\text{нийт 5 – 17 насны хүүхдийн тоо}} * 100\% \quad (16)$$

Тав. Ангилал

Хөдөлмөрийн зах зээлийн статистикт дараах ангиллыг ашиглаж байна. Үүнд:

- Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн код (MNS-5641-1:2006.);
- Үндэсний ажил, мэргэжлийн ангилал (ISCO-08);
- Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал (ISIC-4.0);
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн статусын ангилал (ISCE-18);
- Олон улсын боловсролын ангилал (ISCED).

Зургаа. Мэдээллийн эх үүсвэр

Нэг эсвэл хэд хэдэн мэдээллийн эх үүсвэрийг ашиглан ажил, хөдөлмөрийн статистикийг бүрдүүлж болно. Энд хөдөлмөр эрхлэлт, ажиллах хүчний, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох мэдээллийн үндсэн эх үүсвэр нь “Ажиллах хүчний судалгаа” байна. Хүүхдийн хөдөлмөрийн хувьд “Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаа”, ажлын байр, шинэ ажлын байр, ажил хайгч, бүртгэлтэй ажилгүй хүний хувьд Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны захиргааны статистик мэдээлэл байна. Ажлын бусад хэлбэрүүд болон бусад үзүүлэлтийн хувьд Хүн ам, орон сууцны тооллого, Цаг ашиглалтын судалгаа, Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаа болон захиргааны бусад мэдээллүүдийг давхардуулалгүйгээр бүрдүүлнэ.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Ажил, хөдөлмөр эрхлэлт болон хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтын талаарх статистикийн тухай тогтоол-I, ХСОУ-ын 19-р бага хурал, 2013
2. Ажлын харилцааны талаарх статистикийн тухай тогтоол-I, ХСОУ-ын 20-р бага хурал, 2018
3. Албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн талаарх статистикийн тухай тогтоол-III, ХСОУ-ын 15-р бага хурал, 1993
4. Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн тухай тогтоол – II, ОУХБ-ын 18-р бага хурал, 2008
5. Ажлын цагийн хэмжих тухай тогтоол – I, ОУХБ-ын 18-р бага хурал, 2008
6. Ажилд авах насны доод хязгаарын тухай 146 дугаар зөвлөмж, ОУХБ-1973
7. Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, НҮБ-1989
8. Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийн тухай 182 дугаар конвенц, ОУХБ-1999
9. Хөдөлмөрийн статистикийн үндсэн үзүүлэлт KILM-9
10. “Албан бус сектор ба албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг хэмжих нь” гарын авлага, ОУХБ-2013
11. Зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийн гарын авлага, ОУХБ-2015
12. Зохистой хөдөлмөр эрхлэлт болон Тогтвортой хөгжлийн зорилго: Тогтвортой хөгжлийн зорилгын хөдөлмөрийн зах зээлийн үзүүлэлтүүдийн гарын авлага, ОУХБ-2018
13. Монгол Улсын “Хөдөлмөрийн тухай” хууль

Хавсралт 1. ҮНДЭСНИЙ ТООЦООНЫ СИСТЕМ БОЛОН АЖИЛЫН ХЭЛБЭР

Үйлдвэрлэлийн зориулалт	Өөрийн эцсийн хэрэглээнд		Бусдын хэрэглээнд				
	Өөрийн хэрэгцээний үйлдвэрлэлийн ажил		Хөдөлмөр эрхлэлт (цалин хөлс, орлого олох зорилготой хийгдсэн)	Цалин хөлсгүй дадлагажих ажил	Бусад ажлын үйл ажиллагаа	Сайн дурын ажил	
Ажлын хэлбэрүүд	Үйлчилгээ	Бүтээгдэхүүн				Зах зээлийн болон зах зээлийн бус нэгжүүд	Өрхийн үйлдвэрлэл
						Бүтээгдэхүүн	Үйлчилгээ
2008 оны ҮТС-тэй холбогдох нь	ҮТС-ийн үйлдвэрлэлийн хүрээн дэх үйл ажиллагаанууд						
	ҮТС-ийн үйлдвэрлэлийн ерөнхий хүрээн дэх үйл ажиллагаанууд						

Хавсралт 2. ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТИСТИК ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН БҮДҮҮВЧ

Хавсралт 3. ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН СТАТУС

